

ve adaleti emreden; yalancılık, haksızlık, suizan gibi kötülükleri yasaklayan hükümler, insanların birbirine asılsız suç ve kusur isnat etmelerini de önlemeyi amaçlamaktadır. Sa'd b. Ebû Vakkâs'a iftira ederek onun Hz. Ömer tarafından kumandanlıktan alınmasına sebep olanlardan Üsâme b. Katâde'nin daha sonra Sa'd'ın bedduasıyla başına gelen felâketlere dair rivayetler (İbnü'l-Esîr, III, 5-6), ilk İslâm toplumunda iftiranın ağır bir günah olarak algılandığına işaret etmesi bakımından ilgi çekicidir.

İslâm'da iftira haram kılındığı gibi asılsız olması muhtemel haberlere doğrudan doğruya gibi ilgi göstermek ve bunlara araştırmadan inanmak da yasaklanmıştır (el-İsrâ 17/36; el-Hucurât 49/6). Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Âişe'ye yapılan iftira (bk. İFK HADİSESİ) karşısında müslümanların tutumu değerlendirilken bütün müminlerin, böyle bir habere hemen inanmayıp iftiraya uğrayan hakkında hüsnüzanda bulunmaları gerektiği vurgulanmakta, bu tür asılsız isnat ve iftiraların yayılmasından hoşlananların dünyada ve âhirette ağır bir şekilde cezalandırılmayı hak ettikleri bildirilmektedir (en-Nûr 24/12, 19). İslâm ahlâkında, ilke olarak insanlar aleyhinde onları kötüyeyi ve incitici mahiyetteki her türlü konuşma ve dedikodu yasaklanmıştır (bk. GIYBET). Birinin aleyhinde yapılan konuşmanın gerçeğe dayanması onu giybet olmaktan çıkarmaz. Nitekim Hz. Peygamber bir kişiyi kendisinde bulunan bir kusurla anmanın giybet, ona asılsız bir kusur veya suç isnat etmenin ise iftira olduğunu bildirmiştir (Müslim, "Bir", 70; Tirmizî, "Bir", 23). Kur'an'da müminlere kendilerinin, ana babalarının ve yakınlarının aleyhine bile olsa adaleti yerine getirmeleri emredilirken (en-Nisâ 4/135; el-Mâide 5/8; el-En'âm 6/152) aynı zamanda bu emrin, asılsız isnat ve iftiralara uğrayan mâsum insanların koruma görevini de kapsadığı muhakkaktır.

İslâm ahlâk literatüründe zina isnadı dışında iftira konusu üzerinde özel olarak durulmamışsa da genellikle hak, adalet, dürüstlük ve sevgiyle alâkalı pek çok konu işlenirken aynı zamanda iftira gibi insan onurunu zedeleyici mahiyetteki hak ihlallerine dair gerekli bilgiler verilmiş ve çeşitli yorumlar yapılmıştır. İftira bir yalan türü olup ahlâk kitaplarında geniş yer verilen yalanla ilgili bahisler (meselâ bk. Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, s. 270-283; Mâverîdî, s. 253-260) iftira konusu bakımından da önem taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, "fry" md.; a.mlf., *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, Kahire 1405/1985, s. 270-283; *Lisânü'l-'Arab*, "efk", "bht", "fry", "kzf" md.leri; *Tâcü'l-'arûs*, "efk", "bht", "fry", "kzf" md.leri; Wensinck, *el-Mu'cem*, "efk", "bht", "fry", "kzf" md.leri; Buhârî, "İmân", 4, 5, 7, "Veşâyâ", 23, "Hudûd", 44, "Edeb", 44; Müslim, "İmân", 64, 65, 71, 72, 144, "Veşâyâ", 10, "Bir", 60, 70; Tirmizî, "İmân", 16, "Kıyâmet", 2, "Bir", 23; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 73-75; Mâverîdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1978, s. 253-260; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, X, 14-15; XI, 38-39; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 96; III, 5-6; Zehebî, *el-Kebâ'ir*, Beyrut, ts. (Dâru ihyâi't-türâsî'l-Arabî), s. 101-102.

MUSTAFA ÇAĞRICI

İFTİTAH TEKBİRİ

(bk. TEKBİR).

İĞÂL

(الإِغَال)

Beytin sonunda muhtevayı pekiştirmek, güzelleştirmek, açıklamak veya mübalağa amacıyla ek bir kayıt getirme şeklindeki itnâb türü (bk. ITNÂB).

İĞÂR

(الإِغَار)

Abbâsîler döneminde haraç indirim ve muafiyetlerini veya standart bir verginin tediyesinin doğrudan hazineye yapılması imtiyazını ifade eden terim (bk. HARAÇ; İKTÂ).

İĞDIR

Oğuz boylarından biri.

Kâşgarlı Mahmud (XI. yüzyıl) İğdir boyunu on dördüncü sırada zikretmiş ve damgasının şeklini de vermiştir. Boyun adı Reşîdüddin'in *Câmî'u't-tevârih*'inin basmaları ile birçok yazmasında Yikdir biçiminde kaydedilmiş, mânasının "iyilik, büyüklük ve yiğitlik", ülüşünün "aşıklı" ve onkununun da (totem kuşu) çakır olduğu belirtilmiştir. Reşîdüddin'e dayanan Yazıcıoğlu Ali ise (XV. yüzyılın birinci yarısı) boyun adını doğru olarak İğdir şeklinde yazmış, ülüşünün "aşıklı ve kıç" olduğunu bildirmiştir.

XVI. yüzyılda İğdir boyuna ait kırk üç köy ve ekinlik adı geçmektedir. Bu sayı ile

İğdir, Çepni boyu ile birlikte onuncu sırada yer almaktadır. Kırk üç yer adından bugün ancak on dördü ismini koruyabilmiştir. Bu yüzyıldaki İğdir yer adlarından sekizinin Kastamonu sancağında görülmesi, yöreye kalabalık sayıda bir İğdir kümesinin yerleşmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Yine aynı yüzyılda Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde İğdir oymakları vardı ki bunlar umumiyetle Adana yöresinden Menteşe (Muğla) yöresine kadar uzanan Güney Anadolu ile Güneybatı Anadolu'da yurt tutmuşlardı. Adana çevresiyle Yüreğir ovasında ikisi küçük, biri onlardan daha büyük olmak üzere üç İğdir oymağı yaşamaktaydı. Bunlardan Sarı Hamzalı adını da taşıyan beş obaya ayrılmıştı. Ayrıca Tarsus'un kuzeybatısında yaşayan Gökçeli boyunun obaları arasında da İğdir adlı iki küçük oba mevcuttu. Bu husus Gökçeli boyunun İğdirler'den olduğunu akla getirmektedir.

XVI. yüzyılda Türkiye'deki en kalabalık İğdir topluluklarından biri Çel sancağında yurt tutmuştu. Bu İğdir topluluğu, II. Bayezid devrinde Çel'in Karataş kazasında dokuz köyde oturmaktaydı. Aynı dönemde sancağın Mut kazasında da İğdirli adlı 111 vergi nüfuslu büyük bir köy görülmektedir. Bunların başında bulunan İğdir oğlu, 1486 yılında Osmanlı Devleti'ne itaat eden Varsak beyleri arasında anılmakta olup onun nesli İğdirli'ye bağlı 178 vergi nüfuslu Üç Başlı köyünde yaşamaktaydı. Silifke yöresinde yaşayan büyük Bozdoğan boyunun Niğde civarına göç etmiş kolu içinde de doksan üç ve yetmiş beş vergi nüfuslu İğdir oymakları mevcuttu. Bu husus, İğdirler ile Bozdoğanlar arasında kabilevi bir akrabalığın söz konusu olabileceğini ortaya koymaktadır.

Aynı yüzyılda Teke sancağında (Antalya ili) 272 vergi nüfuslu bir İğdir oymağı yaşadığı gibi İğdir isminde bir nahiye ile beş de köy vardı. Bu durum, İğdirler'den kalabalık diğer bir kümenin de Teke sancağında yerleştiğini göstermektedir. Nitekim Yazıcıoğlu Ali, Antalya'nın Selçuklu Hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından 603 (1207) yılında fethi üzerine yöredeki ovaların ve ormanlık alanların İğdirler'le dolduğunu yazarak burada kendi zamanında kalabalık bir İğdir kümesinin yaşadığını bildirmektedir. Ayrıca yine XVI. yüzyılda, Hamid sancağının (İsparta-Burdur illeri) Eğridir (Eğridir) kazasında yetmiş iki vergi nüfuslu bir İğdir oymağı mevcut olduğu gibi Menteşe sancağında (Muğla ili) Horzumlu (Hârizm) oy-

mağının obaları içinde de İgdir İsâ obası (doksan dokuz vergi nüfuslu) adıyla bir grup bulunmaktaydı.

Bugün İran'ın Fars yöresinde Kaşgay Ulusu arasında, İran'a hangi ülkeden geldiği tesbit edilemeyen 500 evlik bir İgdir oymağı görülmektedir. Öte yandan Anadolu'ya göç etmeyerek Hazar ötesi Türkmenleri içinde kalan İgdirler'den kalabalık bir küme, XVI. yüzyılda Mangışlak'ta Çavuldurlar ve diğer birçok küçük oymakla birlikte Hasan Eli topluluğunu meydana getirmişlerdir. Hasan Eli de Hazar ötesi Türkmenlerinin diğer kümeleri gibi Hârizm Özbek hanlarına vergi olarak 16.000 koyun vermekte olup bunun 12.000'ini İgdir ile Çavuldur ödüyordu. Kalmuklar bu İgdirler'den bir kolu, bir Çavuldur kolu ve Soynacı oymağı ile birlikte Kuzey Kafkasya'ya götürmüşlerdi. Bunlar, Stavropol Türkmenleri adıyla varlıklarını bugüne kadar korumuşlardır. Adı geçen teşekküllerin Mangışlak'ta kalan ana kolları ise Kazaklar'ın baskısı üzerine Aral gölünün güney kıyısı ile Karaboğaz civarındaki topraklara göç etmişlerdir. Günümüzde nüfusu fazla olmayan bir İgdir oymağının Etrek ve Gürgen çayları arasında yaşadığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, I, 57; Reşidüddin, *Câmi'u'l-tevârih* (nşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1338, I, 43; İbn Bîbî, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1902, s. 88; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1390, s. 26; Aşıkpaşazâde, *Târih*, s. 233; Ebûlgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime* (nşr. A. N. Kononov), Moskva-Leningrad 1958, s. 31-33, 36, 43, 61; a.mlf., *Şecere-i Türk* (nşr. P. I. Desmaisons), Amsterdam 1970, s. 210; A. Vambery, *Travels in Central Asia*, London 1864, s. 303; Mes'ûd Keyhân, *Cogrâfya-yı Muşşal-i İran*, Tahran 1311, II, 79, 102; V. Barthold, *A History of the Turkmen People* (trc. V. T. Minorsky), Leiden 1962, s. 137; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 356-358, 454-455, 658, 667, 668; a.mlf., "Anadolu'da Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", *İFM*, XI/1-4 (1949-50), s. 469-473, 502-504.

FARUK SÜMER

İGDIR

Anadolu Selçukluları devrinde şehirlerdeki vergi memurlarına verilen ad.

Sözlükte "terbiye etmek, beslemek ve yetiştirmek" anlamına gelen **igitmek** fiilinden türetilmiştir. İgdiş Türkistan, İran ve Anadolu'da farklı mânalarda kullanılmıştır. Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'-

de igdiş kelimesine birkaç yerde "terbiye edilmiş kişi" anlamında yer vermiştir. Kelimenin "hadım edilmiş insan ve hayvan" şeklindeki bugünkü mânasının da bu eski anlamıyla bağlantılı olduğu söylenebilir. Aynı eserde şehir halkını oluşturan zümreler arasında igdişlerin de adı geçmektedir ([trc. Reşid Rahmeti Arat], s. 321). Bunlar ordunun at ve yük hayvanı ihtiyacını da karşılardı. Han ailesine ait atları terbiye eden görevliye **igdişçi** deniliyordu. Bu kayıtlardan, igdişlerin Türkistan'ın sosyal hayatında önemli görevler üstlendiği anlaşılmaktadır. Karahanlılar'da da igdiş devletin en önemli görevlilerine verilen unvanlar arasında yer almaktadır. Nitekim 602'de (1205-1206) Benâket'te basılan bir sikkede "Uluğ İgdiş Çağrı Han" unvanı bulunmaktadır (Baykara, LX/229 [1997], s. 689). İgdiş kelimesi İran'da yazılmış eserlerde genellikle **ikdiş**, bazan da **yikdiş** şeklinde geçmektedir. Selçuklular ve Moğollar devrinde İran'da kullanılan bu kelime Arapça'da "müvelled" ile (melez) karşılanmıştır. XIII ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'dan büyük emirlere ve sultanlara takdim edilmek üzere Suriye ve Mısır'a gönderilen atlara Memlûk kaynaklarında "ikdiş" denilmekteydi. İkdiş atların babalarının Arap, annelerinin de Türk olduğu ve çok hızlı koştukları kaydedilmektedir (*Ferheng-i Ânenürâc*, I, 388).

XII ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'da şehirlerdeki vergi memurlarına igdiş adı verilmiştir. Kelime kaynaklarda Arapça ve Farsça çokluk şekilleriyle de (egâdişe, igdişân) kullanılmıştır. İgdişlerin reislerine "igdişbaşı, emîr-i igdişân, emîr-ül-egâdişe" deniliyordu. Anadolu Selçukluları'nda şehirlerin önde gelenlerine de igdiş denildiği, hatta şehirlerdeki ticarî hayatı igdişbaşının kontrol ettiği bilinmektedir. Aksaray, Lârende, Ereğli ve İskilip gibi Selçuklu şehirlerinde igdişler ve igdişbaşılar mevcuttu. Şimdiye kadar adları tesbit edilebilen igdişbaşılar şunlardır: Hacı İbrâhim b. Ebû Bekir (Konya), Hürremşah (Sivas), Hajuk (Hacik) oğlu Hüsam (Kayseri), Muîn (Malatya), Fahreddin (Konya), Şemseddin ve Hasbeg b. Said. İgdişbaşı, devlet görevlilerinin dışında şehir halkını temsil eden en yüksek görevliydi. Ticaretin ve halktan vergi toplanmasının yanı sıra bir düşman tehdidine ve muhasaraya karşı şehrin savunmasını da organize ediyordu. Babailer isyanına karşı koyan Sivas igdişbaşısının şehrin ileri gelenleriyle birlikte öldürüldüğü, Konya igdişbaşısının da Anadolu Selçuklu tahtına çıkarıl-

maya çalışılan Cimri'ye karşı direniş hareketini örgütlediği bilinmektedir.

İgdişbaşılardan etnik kökenleri konusu tartışmalıdır. Bunlardan Konya igdişbaşısı Hacı İbrâhim ile Aksaray igdişbaşısı Has Beg'in babalarının müslüman ismi taşıdığı görülmektedir. 1243 yılında Moğollar'a yardım ederek şehrin düşmesine sebep olan Kayseri igdişbaşısı Hüsam'ın babasının adı Hajuk idi. Diğer üç igdişbaşısı Hürremşah, Muîn ve Fahreddin'in babalarının adları bilinmemektedir. Kayseri igdişbaşısı istisna olarak kabul edilirse igdişlerin babalarının Türk, annelerinin de yerli hristiyan kadınlar olduğu söylenebilir. XII ve XIII. yüzyıllarda Selçuklu şehirlerinde kalabalık sayıda hristiyan nüfus yaşadığı için vergi işlerinde yerli hristiyanlar da istihdam edilmiş olmalıdır.

Şehir eşraf ve âyanı arasında sayılan igdişler ve igdişbaşılar, görevlerinin önemi dolayısıyla büyük yetkilere sahiptiler. Gerekteğinde şehzadeler ve sultanlar igdişbaşının konağında misafir edilip ağırlandırmaktaydı (İbn Bîbî, s. 138). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin igdişlerin evlerinin tüccarların evlerine benzediğini söylemesi bunların zengin insanlar olduğunu göstermektedir. Konya'nın 24 km. kuzeyindeki Dokuzun Hanı denilen kervansarayı igdişbaşı Hacı İbrâhim yaptırmıştı.

XII. yüzyıldan itibaren igdiş teşkilâtının Konya başta olmak üzere hemen her Selçuklu şehrinde mevcut olduğu, bunların sarayın, ordunun ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak, zenaat ehlinin ve güçsüz insanların huzur içinde yaşamasını sağlamak için çalıştıkları bilinmektedir. İgdişler, bu ihtiyaçları şehirler arası veya milletler arası ticaret yoluyla temin ederlerdi. Anadolu Selçuklu taşra teşkilâtında şehir divanında yer alan görevlilerden biri de emîr-i igdişân idi ve "server-i hâcegân ve muteberân" diye anılıyordu.

İgdişler, İlhanlı malî teşkilâtının Anadolu'da geniş ölçüde uygulamaya başlanması ile gerek devlet memuru gerek sosyal bir zümre olarak XIII. yüzyılın sonlarına doğru önemlerini kaybetmiş ve yerlerini ahîler almıştır. İgdişlik Karamanoğulları döneminde de mevcuttu.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk, I, 183; III, 285; *Divânü lugâti't-Türk Tercümesi*, I, 218; III, 212; *Lisân-ül-'Arab*, "vld" md.; *Burhân-ı Kâtî' Tercümesi*, I, 171; *Ferheng-i Ânenürâc*, Tahran 1335 hş., I, 388; Doerfer, *TJEN*, II, 92-93; Clauson, *Dictionary*, s. 103; Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* (nşr. Reşid Rahmeti Arat), Ankara 1947, s.